

Z výskumu literatúry v Novom Sade

Viera Žemberová (Prešov)

Abstrakt

Posledné desaťročia venujú slovenská literárna veda a kultúrna publicistika pozornosť po slovensky písanej literatúre mimo územia Slovenska. Týmto záujmom dopĺňa potrebné poznanie o kultúre a tvorivosti Slovákov žijúcich mimo nášho územia, ktorí si udržiavajú jazykom kontakt s územím svojich predkov. K silným zázemiam slovenského jazyka, literárnej tvorby a výskumu patrí univerzitné prostredie v Novom Sade, kde pôsobí Jarmila Hodoličová. Príspevok sa sústreďuje na jej literárnovedné práce o tvorbe pre mladých čitateľov a o slovenskom kultúrnom zázemí vo Vojvodine.

Kľúčové slová

archívny materiál; literárna história; jazykový kontext; kultúrna tradícia

Abstract

From Research Literature for Young Readers in Novy Sad

For the last decades, Slovak literary science and cultural journalism have been paying attention to Slovak literary literature outside Slovakia. This interest complements the necessary knowledge of the culture and creativity of Slovaks living outside of our territory, who maintain their contact with the territory of their ancestors. The strong backgrounds of the Slovak language, literary creation and research include the university environment in Novom Sade, where Jarmila Hodoličová works. The contribution focused on her literary work on creation for young readers and on the Slovak cultural background in Vojvodina.

Key words

archive material; literary history; language context; cultural tradition

Pôvodná, po slovensky písaná odborná a umelecká literatúra vo Vojvodine má prirodzenú stáročnú tradíciu kultivovania slovenčiny ako svojho jazyka, rovnako utvárané podmienky na existenciu a rozvíjanie sa, má pevné inštitucionálne a vzdelávacie zázemie, výrazné autorské osobnosti a má výstupy, ktoré sprevádza nielen pozornosť, ale aj uznanie odbornej a kultúrnej verejnosti.

Popri literárnom vedcovi Michalovi Harpáňovi¹, spisovateľovi Paľovi Bohušovi², všestrannom Vítazoslavovi Hroncovi,³ kultúrnym publicistovi a vydavateľovi Miroslavovi Demákovi⁴ by bolo možné pripomenúť si nemálo tvorivých osobností, ktoré do kontaktu slovakistika a slavistika vstupujú svojou kultúrnou aktivitou a za posledné tri desaťročia rozvíjajú výrazne v iniciujúcom kultúrnom koncepte a v komunikačnom režime to, čím sa udržiava aktívne spoločenské a vzájomné prepojenie, v literárnovednom a literárnom súžití predovšetkým odbornú a vzdelávaciu spoluprácu aj informovanie o národnom či o medziliterárnom výskume.

Poznávaci a komparatívny záujem o kultúru, literárny život aj umeleckú tvorbu Slovákov žijúcich mimo územia svojej historickej zeme zhodnocoval vyše dvoch desaťročí Peter Andruška⁵ v náročnom výskumom projekte, ktorý obsahol spravidla literárnohistoricky iniciované zábery do kultúrnej publicistiky, dostupného heuristického výskumu, prístupného kultúrneho a časopiseckého, textového a osobného autorského materiálu uchovaného a spracovaného vo vojvodinských archívoch. V deväťdesiatych rokoch v ňom pokračoval tak, že zúžil šírku slovakistického materiálového výskumu a sústredil sa na zdroje spoločenského a kultúrneho významu viažuce sa na konkrétnu autorskú či výraznú kultúrnu osobnosť, aby v záverečnej etape medziliterárne rozvinutého projektu sa Andruškov výskum zhmotňoval vo výnimočnej nitrianskej akademickej sérii Zošity s ústredným pomenovaním *Kultúra a súčasnosť* v literárnohistoricky a v interpretačne komponovaných porovnávacích literárnovedných výstupoch. Medziliterárne poznávanie kultúrneho a literárneho života Slovákov žijúcich mimo svojej pôvodnej vlasti zásluhou Petra Andrušku a jeho spolupracovníkov prinieslo do dejín vzájomného utvárania et-

1 Michal Harpáň (1944), napr. jeho monografia *Texty a kontexty. Slovenská literatúra a literatúra dolnozemskejých Slovákov*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2004.

2 Paľo Bohuš (1921–1997), vlastným menom Pavel Sabo; „významný básnik slovenskej menšiny v Srbsku“.

3 Vítazoslav Hronec (1944), básnik, prozaik, prekladateľ, literárny vedec, spoluautor rozsiahleho projektu *Medzi dvoma domami 1. Antológia slovenskej vojvodinskej poézie v zahraničí* (2008); *Medzi dvoma domami 2. Antológia slovenskej vojvodinskej prózy v zahraničí* (2010); *Medzi dvoma domami 3. Antológia slovenskej vojvodinskej eseje v zahraničí* (2010).

4 Miroslav Demák (1948), napr. *Medzi dvoma domovinami 1. Antológia slovenskej poézie v zahraničí* (2008); *Kúpim bombón ako vráta. Výber zo slovenskej vojvodinskej poézie pre deti* (1994); *Lahko lietať, keď máš krídla. Výber zo slovenskej vojvodinskej poézie pre deti* (2008).

5 Peter Andruška (1943), prozaik, básnik, esejista, autor textov pre mladého čitateľa, sa od začiatku deväťdesiatych rokov intenzívne venoval výskumu po slovensky písanej literatúre v prostredí menšín na území Maďarska a na Dolnej zemi. Projekt *Kultúra a súčasnosť* (2004) sa premenil na rad kolektívnych publikácií, ktoré sa sústredili na sondy do uchovaného či aktívneho kultúrneho a literárneho života potomkov Slovákov v juho- a južneeurópskom priestore kontinentu. Z autorského výskumu publikoval práce *Literárna tvorba Slovákov z Dolnej zeme* (1994), *Literárna tvorba národnostných menšín* (2000), *Dolnozemske podoby slovenskej kultúry* (2007), *Antológia slovenskej krajanskej poézie* (2001) a početné materiálové a literárnohistoricky koncipované práce.

nickej mapy posledných storočí nezameniteľný vklad, ktorý sa v súčasnosti profiluje ako štúdium široko otvoreného záberu do štyroch storočí kultúry dolnozemskej slovenskej menšiny.

Od deväťdesiatych rokov 20. storočia sa záujem o slovenskú literatúru v zahraničí viazal na poslanie literárneho a kultúrneho pracovníka s jediným zámerom, emancipovať a dôkladne poznať slovenskú literatúru žijúcu mimo autentického slovenského kultúrneho priestoru, čo sa stalo skutočnosťou a vklady do literárnohistorického kontextu slovakistiky a slavistiky ostávajú neprehliadnuteľné, ba výskumne priam vyhľadávané.

Pôvodný jednosmerne nastavený zámer poznať slovakistiku za hranicami slovenského kultúrneho pôdorysu sa metodologicky ustálil a výskumne aj kultúrne sa rozvíja ako intenzívna medziliterárna a etnická potreba povýšená na proces vzájomného dopĺňania sa a prepájania kultúrnej aj literárnovedne rozvíjanej tvorivej súčasnosti v tých zložkách slovenskej vojvodinskej kultúry a literatúry, ktoré uchovávajú svoju autenticitu a majú záujem o komparovanie aj hodnotenie s procesmi živými v slovenskej literatúre a literárnej vede. V literárnovednom podloží sa tak aktivizujú literárna história a literárna kritika z autentického vojvodinského slovakistického priestoru.

V Novom Sade má na univerzitetnej pôde svoje pevné a reprezentatívne miesto oddelenie slovakistiky zložené zo štúdia slovenskej literatúry a slovenského jazyka a medzi erbové osobnosti v literárnovednom výskume patrí Michal Harpáň, ktorý svoje štúdiá vedie mnohorozmerne, ale výrazné úsilie venuje šíreniu vedeckého profilu slovenskej poézii vo Vojvodine.

Žáner monografie vyhovuje prístupu aj organizovaniu výstupov profilového výskumu konkrétnej prozaickej alebo básnickej osobnosti. Februárové dvojčíslo (5–6, 12. 2. 2014, s. 9) kultúrneho periodika Literárny týždenník zverejnil rozhovor Etely Farkašovej so Zuzanou Čížikovou, Harpáňovou študentkou a autorkou monografie o „poprednej predstaviteľke dolnozemskej slovenskej literatúry“ s názvom *Básnické dielo Viery Benkovej* (2005). V rozhovore sa pripomenula rozpracovaná štúdiá o Jánovi Labáthovi pod názvom *Slovenská vojvodinská poézia v pozornosti literárnej vedy*. Rozhovor, ktorý prirodzene smeroval od Zuzany Čížikovej ad fontes znova k jej osobnostnému profilu a potvrdil to, o čom už nemožno zapochybovať, že na Dolnej zemi sa nielen po predkoch uchovalo, ale jestvuje na výskum, poznanie, šírenie a zhodnocovanie vojvodinskej, po slovensky napísanej literatúre, slovami Z. Čížikovej, „široké pole na výskum, nielen literárnovedný, ale i z aspektu kultúry, histórie [...]“. Pointou rozhovoru Etely Farkašovej a Zuzany Čížikovej sa stalo konštatovanie: „Ešte šťastie, že je kontakt s materskou krajinou v poslednom období živší a čulejší a že sa tým otvára možnosť lepšie sa navzájom spoznať, čo môže naše domovské literatúry len a len obohatiť“. Toto želanie bude latentné, udržiavať ho v jeho aktuálnosti bude geografický a literárny priestor, dejinami vytvorený rozostup v kultúrnej pamäti, ale aj skutočnosť, že vojvodinská slovakistika žije v súručenstve s ďalšou autentickou národnou literatúrou a ich vzájomný kultúrny a výskumný dotyk musí byť prítomný a mal by prirodzene byť v pôvodnej tvorbe vojvodinskej slovenskej literatúry.

Výskumné adaptovanie vojvodinskej tvorby pre mladých čitateľov do vývinového celku slovenskej literatúry pre deti a slovenskej literatúry pre mládež uskutočnila v syntéze *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež od roku 1960*, ktoré sa pripravili pod odbornou gesciou

Zuzany Stanislavovej⁶, do ktorej prizvala Jarmilu Hodoličovou z univerzity v Novom Sade za spoluautorku, popri ďalších so zámerom rekonštruovať zázemie, teda kto a čo píše a čo čítajú deti vo vojvodinskom „krají“. Pozvanie vyslala editorka správnej adresátke, Jarmila Hodoličová⁷ vo svojej literárnovednej genéze má vpísaný materiálový výskum oficiálnych aj súkromných archívov, časopisov, edícií, spisovateľov i „pismákov“ a textovej tvorby, ktorá vyšla na Dolnej zemi pre slovenské deti a čitateľov spred troch storočí po súčasnosť.

Literárna historička Jarmila Hodoličová si svoje miesto v literárnovednom výskume utvárala cez detskú literatúru, ktorú výskumne uzavrela vo výstupe *Prehľad dejín slovenskej vojvodinskej prózy pre deti* (2005) a začína ho sledovať prostredníctvom autorských portrétov od 18. storočia, aby ho nateraz uzavrela reprezentatívnym výberom rozprávok *Medovník. Chrestomatia slovenskej vojvodinskej literatúry pre deti* (2011), ktorú autorsky sama dotvára prehľadovou kapitolou *Slovenská vojvodinská literatúra pre deti*. Literárnohistoricky svoje poznanie materiálu rozložila do chronologického prierezu od 18. storočia až po súčasnosť. Vývinový proces sledujú podkapitoly o literatúre v znamení spomienok na národnooslobodzovací boj a pohľad do nových dní – šesťdesiate roky, na najplodnejšie obdobie literatúry pre deti a mládež – sedemdesiate roky, na najchudobnejšie obdobie – deväťdesiate roky a na literatúru v rokoch 2000–2010. Literárnovedný život v súčasnosti, podľa autorky, okrem jej výstupov dotvára práca Pavla Mučaja *Podľa duše dieťaťa* (2005), v nej sleduje recepčné kontakty slovenskej a vojvodinskej tvorby pre mladých čitateľov.

V publikácii *Kontúry slovenskej vojvodinskej literatúry a kultúry* (2011) rozširuje Jarmila Hodoličová javové a problémové podložie svojho výskumu, pritom metodicky nemení postup práce s dokumentom: identifikácia materiálu, autorské mapovanie, porozumenie textu, interpretácia textu, naznačenie spoločenských a hodnotových väzieb do širšieho kultúrneho priestoru a iného slovanského jazykového kódu. Tematické a kompozičné rozčlenenie publikácie zodpovedá dominantnému substantívu v názve publikácie: kontúry. Autorka vytvára predovšetkým časové vymedzenie a náčrty súvislostí objasňovaného artefaktu, pointuje svoje vymedzenia pre širšie vývinové súvislosti, naznačuje personálne či inak vytvorené kultúrne kontakty, medzi nimi zvyrazňuje odlišnosti a presuny v rámci dominantného etnického spoločenstva pre vojvodinských Slovákov, ktorí svoju jazykovú identitu nenavrstujú uzavretosťou svojho prostredia, ale uvedomovaným napájaním sa a postupným utváraním iniciačných väzieb na kultúru, do ktorej vstupujú a dorozumievajú sa s ňou spoločnou látkou, emóciami, mravmi a hodnotami. Výskumná ambícia Jarmily Hodoličovej naisto smeruje k naplneniu profesijného želaní, vytvorí celostný profil dejín vojvodinskej slovenskej literatúry vo všetkých jej súradniciach a osobitostiach.

Monografické a portrétné štúdiá vznikli z biografických a bibliografických poznatkov o Albetovi Martišovi, Gustávovi Maršalovi-Petrovskému, o spisovateľskom rode Čajakovcov a o vzťahoch Svetozár Hurbana Vajanského k vojvodinskému prostrediu. Tento výi-

6 STANISLAVOVÁ, Zuzana a kolektív: *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež od roku 1960*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2011.

7 Jarmila Hodoličová (1952), pozri jej štúdiu *Pôvodná literárna tvorba pre deti a mládež vojvodinských Slovákov v rokoch 1996–2015 (bilancia)*. Slovenská literatúra 63, 2016, č. 4, s. 287–297.

nový blok zasahuje latentne od 18. storočia až po začiatok 20. storočia aj v učebniciach dejín slovenskej literatúry a vypovedá, popri inom, aj o jave dvojdomosť autora a o tej iste na viacero podnetov reagujúcej náučnej, hodnotovej a ideovej dispozícii jeho tvorby, čo je možné iba tak, že sa vývinovo docení a hodnotovo objektívne interpretuje dosah i presah reálií politicko-geografického rozloženia slovanského etického prvku v európskom kultúrnom a umelecky tvorivom zemepeise.

Slovenské ženské hnutie na prelome dvoch storočí má v slovenskej literatúre dominantné osobnosti v činoch a postojoch ranej ženskej aktivity v slovenských národných dejoch v Terézii Vansovej, Eleny Maróthy Šoltésovej a zahrnuje do seba dnes už klasický fond tvorby realistických spisovateliek. V historicko-interpretáčnom výklade Jarmily Hodoličovej ide o vytvorenie panoramatického pohľadu zasahujúceho kultúrnu sieťnicu prebúdzania, formovania a podnecovania národného života, ktorý si našiel aj tematické vyjadrenie v žánroch epiky. Po exkurze do nástrojov, ktoré sa zúčastnili v minulosti na formovaní *Vzdelávania v slovenskom jazyku vo Vojvodine*, pritom sa dôraz kladie na čítankové učebnice až po rok 2010, nasleduje náročnejšia osvetovo-kultúrna publikácia *Národný kalendár* a časopis *Nový život* v časti *Slovenské periodiká vo Vojvodine*. V slovenskej literárnovednej obci si zvýšenú pozornosť získalo periodikum *Nový čas*, svoju odbornú hodnotu si utváralo príspevkami sústredenými na genologickú problematiku, otázky teórie textu, ale zamýšľalo sa aj nad príjemcom umeleckej literatúry, teda vytváralo priestor aj na relevantnú literárnu kritiku. V *Sondách do našej literárnej kritiky* sa stretli tri historicko-kritické marginálie dedikované obnovenému vydaniu románu Jána Čajaka *Zuzka Turanová*, prierezu prózami Zoroslava Speváka a jubilejnej reminiscencii na publikované literárnohistorické práce Jána Kmeťa. Záver publikácie patrí východisku Hodoličovej záujmu o literatúru a literárnovednú reflexiu nad získaným materiálom a textom, zvláštnu pozornosť venuje literatúre pre mladého čitateľa. Miera reminiscencie je v tomto bloku vysoká a zblížuje sa s rekapituláciou toho, čo Jarmila Hodoličová publikovala o tejto recepčnej línii v doterajšom svojom sondovaní vo vojvodinskej slovenskej literatúre.

Prítomnosť slovenskej literatúry a kultúry vo Vojvodine rekapitulovala Jarmila Hodoličová na medzinárodnej konferencii Slovensko-srbské literárne a kultúrne prieniky⁸ mapovaním *Pôvodnej literárnej tvorby pre deti a mládež vojvodinských Slovákov v rokoch 1996–2015 (bilancia)*. Záujem o literatúru pre detského čitateľa sa vymedzuje periodizačne ako pôsobenie „generácie spisovateľov sedemdesiatych rokov“⁹. O desaťročie neskôr (Ján Labáth, 1983) tvorba pre detského čitateľa zohráva rolu reprezentanta po slovensky písanej umeleckej spisby vo vojvodinskom literárnom a kultúrnom živote. Jarmila Hodoličová syntetizuje produkciu a jej spoločenskú reflexiu v práci *Prehľad dejín slovenskej vojvodinskej prózy pre deti*¹⁰. Produkciu rokov 1996 až 2015 autorka mapuje v genologickom

8 HODOLIČOVÁ, Jarmila: *Pôvodná literárna tvorba pre deti a mládež vojvodinských Slovákov v rokoch 1996 – 2015 (bilancia)*. Slovenská literatúra 63, 2016, č. 4, s. 287–297. Prednesené na medzinárodnej konferencii organizovanej Ústavom slovenskej literatúry SAV v Bratislave 29. 9. 2016.

9 Do generácie autorov pre detského čitateľa v sedemdesiatych rokoch minulého storočia, ktorá je autorsky „najpočetnejšia“ zaraďuje: Juraja Tušiaka, Michala Babínka, Pavla Grňa, Pavla Mučaja, Annu Majerovú a Vieru Benkovú. Pozri HODOLIČOVÁ, Jarmila: tamže, s. 287.

10 HODOLIČOVÁ, Jarmila: *Prehľad dejín slovenskej vojvodinskej prózy pre deti*. Beograd: Zavod za udžbenike

priereze, ktorý začína *Prózou pre deti*, pokračuje *Poéziou pre deti*, *Dramatickou tvorbou pre deti a mládež* a končí *Knihami o deťoch a detskej literatúre*. Časť, ktorá má názov *Próza pre deti*, začína autorka takto: „V polovici deväťdesiatych rokov knižne debutovali autori novej generácie, ktorí do vtedy publikovali v časopise *Zornička*. *Knihy Martina Prebudila (1960)*, *Márie Kotvánovej-Jonášovej (1975)* sú určené čitateľom od 11 do 15 rokov a charakterizuje ich úsilie pochopiť a podať opis súčasného života dieťaťa“¹¹. Okrem debutantov v próze pre mladých čitateľov do rekapitulácie zaradila J. Hodoličová prózu iniciovanú ľudovou rozprávkou tradíciou (Anna Šimáková), príbehy z rozpomienok na detstvo (Daniel Dudok), cestopisnú prózu (Andrej Čipkár), pripomína, že medzi čitateľmi sú vyhľadávané dobrodružné príbehy a nezabúda sa ani na zážitky z prírodného prostredia (Anna Kukučková). Zo žánrov sa presadila poviedka. Poézia pre deti „sa v porovnaní s prózou už dlhší čas rozvíja menej“, konštatuje J. Hodoličová, autorsky ťaží z tvorby Pavla Mučaja a Juraja Tušiaka, ku ktorým sa pripájajú Juraj Bartoš a Daniel Pixiades, Mária Vršková a Anna Malková. Dramatická tvorba pre deti a mládež sa podľa autorky spolieha na tvorbu Anny Nemo-govej-Kolárovej a Eleny Hložanovej, ktoré žánrovo ponúkajú divadelné hry na rozhlasovú aj javiskovú realizáciu.

Vojvodinská slovenská literatúra a literárna veda sú prítomné, výrazné a svojou hodnotou vstupujú do nadnárodného kultúrneho priestoru. Aktivita kultúrneho a vedeckého života vojvodinských Slovákov sa spojila s akademickou ustanovitznou v Novom Sade, ktorá dbá o ich uchovanie, rozvíjanie a šírenie. Duchovný a kultúrny život vojvodinských Slovákov má široký záber. Ten spočíva v generáciách osobností, ale i v tom, že má výrazne ukotvenú a generáciami rešpektovanú kultúrnu tradíciu vyjadrenú svojím jazykom, ale predovšetkým tým, že svojou prítomnosťou, osobnosťami vedy a umenia, ale väčšími v čase ukotvenú hodnotou svojej identity zatlačila do úzadia, ba viac, prekročila svoju kultúrou vymedzenie osamelej etnickej menšiny.

prof. PhDr. Viera Žemberová, CSc.

Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
Ul. 17. novembra 1, 080 00 Prešov, Slovensko
viera.zemberova@unipo.sk

i nastavna sredstva, 2005. Informácia je prevzatá z Hodoličovej textu v Slovenskej literatúre 63, 2016, č. 4, z poznámky číslo 5 pod čiarou na s. 288.

11 Tamže, s. 289.